

Per les terres de l'Àsia Central soviètica

L'URSS incògnita

L'Àsia Central soviètica és una de les grans zones que encara queden per descobrir a Occident. Si els *tours operators* ja ens ofereixen de fa anys viatges a Amèrica del Sud, l'Índia o Polinèsia, l'oferta es redueix quan un vol visitar i conèixer les repúbliques asiàtiques de l'URSS.

La madrasah Miri Arab, una de les joies amagades de l'Àsia Central.

ARXIU

El que es coneix popularment per Àsia Central respon, *grosso modo*, als límits de les repúbliques de religió musulmana i de llengües turques que flanegen pel sud la Unió Soviètica. Així, el recorregut per aquestes repúbliques ens porta a través del sud de Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kirghizistan i Tadjikistan. A aquest grup de cinc repúbliques cal afegir la d'Azerbaidjan, però, atesa la seva situació geogràfica distant (està separada de les altres per la Mar Càspia), la seva confessió religiosa majoritària dife-

rent de la de les altres (el xiisme) i els problemes sòcio-polítics derivats de l'enclavament armeni de Nagorno-Karabakh, constitueix un microcosmos clarament diferenciat respecte a les altres. Aquest conjunt de terres reuneix una població d'aproximadament 60 milions d'habitants, la immensa majoria dels quals són autòctons, excepte a Kazakhstan on les particularitats de l'economia local han provocat que els kazakhs a penes superin el 40% de la població de la república.

Si bé no podem parlar d'una homogeneïtat ètnica real a causa de les intenses

barreges racials que caracteritzen aquestes repúbliques, poblades de moltes minories nacionals diferents de la majoritària, convé destacar dos factors que actuen d'eixos cohesionadors: la llengua i la religió. En efecte, la població d'aquest immens territori de quasi 4.100.000 km² (és a dir vuit vegades la superfície de l'estat espanyol) parla llengües germanes entre si i que pertanyen al grup de llengües turques, si fem excepció del tadjik que pertany al grup de llengües iranianes.

Les llengües turques actuals de l'Àsia Central són el punt intermedi de la formi-

dable expansió que van conèixer els pobles turcs des del Xingjiang (o Turquestan xinès) fins a l'actual Turquia. Les onades successives de nòmades i conqueridors turcs, amalgamats després amb els seus vencedors mongols, van produir una de les més apassionants expansions lingüístiques i ètniques de la història. Evidentment, el pas dels segles, les diferents invasions d'altres pobles (principalment iranians), les condicions d'aïllament geogràfic i la divisió política en petits regnes independents han provocat un fort clivellament entre totes aquestes llengües, la qual cosa ha minvat considerablement l'alt índex d'intercomprensió que, en un principi, existia entre elles. Malgrat tot, els parlants de la zona tenen plena consciència de parlar llengües germanes que, encara, conserven algunes similituds entre elles.

L'altre gran factor de cohesió de la zona és la confessió religiosa dels seus habitants: la religió ultra majoritària en aquestes repúbliques és l'islam, representat per les seves dues principals branques, el sunnisme i el xiïsm. Així, doncs, la religió i tot el refores cultural i artístic que portà aparellat durant pràcticament un mil·lenni. El desenvolupament cultural, religiós i econòmic de l'Àsia Central va ser propiciat per la seva situació estratègica en la ruta de la seda, ja des de finals del segle VII. És per aquesta via que els conqueridors musulmans van introduir la religió islàmica en aquestes terres. La petjada musulmana va ser molt forta fins a la Revolució Soviètica de 1917. Així, les terres que pertanyeren a l'Emirat de Bukharà (al cor de l'actual Uzbekistan) van donar al món de la cultura i de les ciències personatges com ara Abu Ali ibn Sina (conegut a Occident com a Avicenna), Al-Khorezmi o encara el famós científic Ulughbek. Paral·lelament, les diferents llengües turques de la regió es van anar nodrint de nombrosos préstecs a la llengua àrab clàssica i els pocs estudiosos que les sabien escriure ho feien amb l'alfabet àrab.

L'art i totes les altres formes de cultura (alta i popular) es van anar amarant de la influència àrab (i també persa) fins al punt que, encara avui, és possible trobar a Tashkent (capital de l'Uzbekistan, poblada per més de dos milions i mig d'habitants) tallers que continuen la tradició dels miniaturistes àrabs de l'edat mitjana.

La Revolució d'Octubre va representar un canvi social, polític i econòmic molt important per a les repúbliques musulmanes de l'Imperi Rus. Conquerides, intercanviades o comprades l'una rere l'altra a partir de finals del segle XVIII i al llarg

de tot el segle XIX, després de 1917 van gaudir durant set anys d'un estatus especial, atès que la nova ordenació territorial les va incloure dins una mateixa república, el Turkestan. L'any 1924, i una vegada ja Stalin va assumir el poder, es va dissoldre aquesta república i es va procedir a crear les actuals repúbliques. Pel que fa als dos eixos fonamentals de cohesió, el domini soviètic va comportar un terrabastall important. Des d'un punt de vista lingüístic, els planificadors soviètics van aconseguir alfabetitzar la immensa majoria de la població en la llengua pròpia i en rus (abans de la revolució més del 98% dels habitants d'aquestes terres eren analfabets), van dotar —després de moltes vacil·lacions— les llengües nacionals d'un nou alfabet (ciríl·lic amb afegiment de lletres i diacrítics a partir de finals dels anys trenta) i van suprimir els nombrosos arabismes i iraniansmes que havien penetrat en les llengües locals durant l'Edat Mitjana. Finalment, es va codificar i estandaritzar els diferents parlars de manera que cada república tingués la seva llengua comuna.

La fe religiosa, en canvi, va veure que el poder soviètic assestava un cop molt dur contra la seva hegemonia a la regió. Gradualment es van anar tancant totes les mesquites i les *madrassahs* (escoles teològiques) i, fins i tot, les manifestacions artístiques derivades de l'entorn religiós i cultural musulmà, com ho prova el fet que la pintura manual de capsetes de *papier-mâché* va ser prohibida.

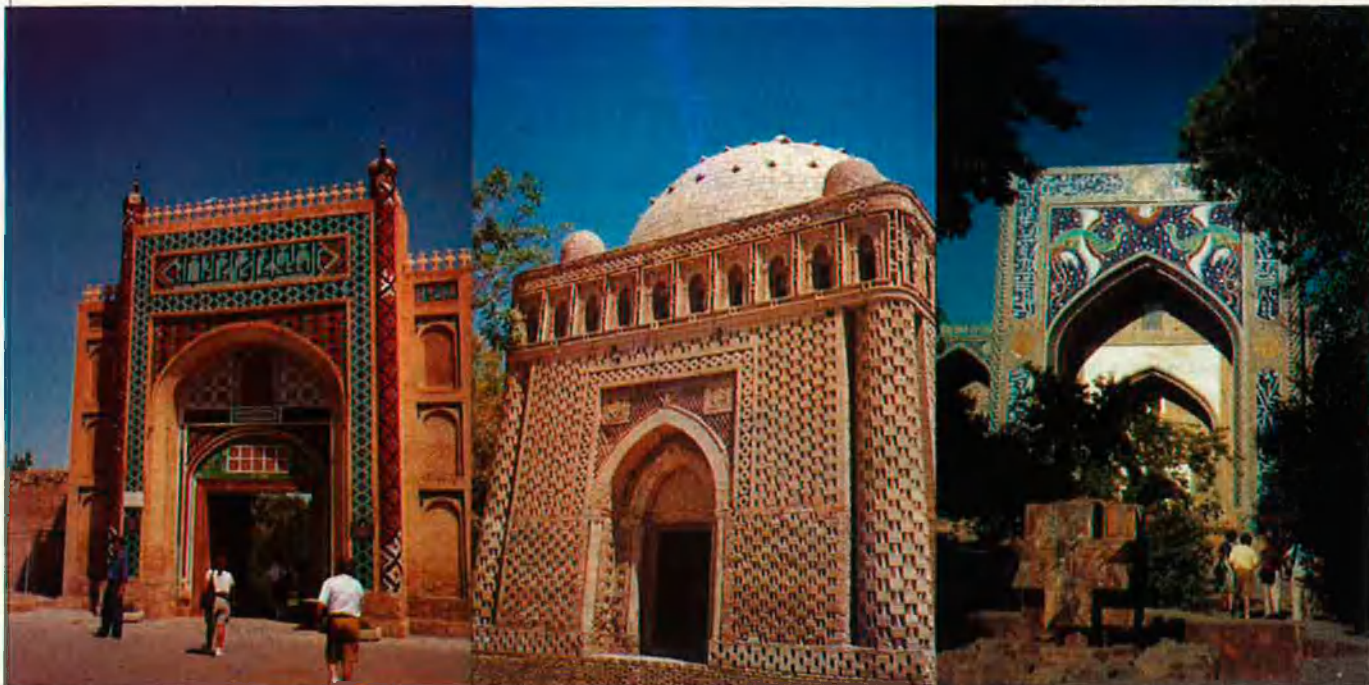
Ara bé, atès que estem parlant de repúbliques eminentment agrícoles, on la majoria de la població encara viu al camp i només puja a ciutat per vendre els seus productes al mercat, la religió no va ser mai totalment esborrada de la memòria i de les pràctiques de la població autòctona.

Avui dia, el visitant copsa de seguida el ressorgiment religiós i cultural d'aquestes repúbliques musulmanes. El principal testimoni d'aquest retorn a les fonts primeres és el renaixement de la religió a l'Uzbekistan. A poc a poc, s'han tornat a obrir les mesquites, sobretot des de l'accés de Mikhaïl Gorbaxov al poder i, detall important, algunes de les antigues escoles teològiques han tomat a obrir les seves portes. Així, fa escassament unes setmanes vam ser expulsats de la *madrassah* de Bukharà per un *mullah*. Les noies del grup havien entrat dins el recinte amb pantalons curts i els braços sense cobrir. L'artesanía tradicional també s'ha tomat a revifar i de fa uns deu anys, uns quants artesans han recuperat les tècniques ances-

trals de pintura sobre fusta i de brodats de tapissos que havien quedat anorreades després de 1917. La particularitat d'Uzbekistan és que són els homes que broden els tapissos amb fil d'or, ja que la tradició indica que si ho fan les dones, el fil d'or perd el seu esclat amb el pas del temps. La gent torna a interessar-se per la pròpia història i no és extrany trobar-se amb grups de nadius que van a visitar les antigues mesquites i ciutats històriques de la zona. Per exemple, continua viva la creença que, donant tres tombs al mausoleu dels Samànides a Bukharà, es complirà el desig que s'ha formulat o es poden sentir en els carrers de Tashkent, Bukharà o Samarkanda, grups de músics que toquen cançons populars o imiten l'estil del cantant uzbek més famós, Bobomurod.

El renaixement de l'interès per a la història antiga local, les tradicions religioses i l'artesanía tradicional, però, no ha comportat l'esclat nacionalista que es podria esperar des d'Occident.

Les repúbliques d'Àsia Central tenen unes característiques pròpies que provoquen que no s'hi desenvolupin els moviments polítics i cívics reformistes que s'estan donant a la part occidental de l'URSS. Així, el poder del PCUS encara hi és molt fort, atès que el domini sobre les masses de camperols culturalment més endarrerits que a la resta del país és més fàcil d'exercir; les condicions de vida són notablement més bones que a Rússia, Ucraïna o els països bàltics, ja que el subministrament d'aliments bàsics i, sobretot, de fruita i verdura funciona relativament bé. Podríem dir, en clau irònica, que a l'Àsia Central, la corrupció i la màfia funcionen millor que a les altres repúbliques. Si a això hi afegim la manca de tradició democràtica i de fonaments nacionals comuns, copsarem de seguida per què aquestes repúbliques són les menys secessionistes de l'URSS. És clar que, al marge del PCUS, es van creant diferents partits alternatius reformistes que intenten soscar l'autoritat dels comunistes al poder. Ara bé, no podem parlar, en aquests moments, de partits o moviments musulmans integristes ni de formacions marcadament nacionalistes que tinguin un suport popular significatiu. Els polítics d'aquesta regió saben que no poden sobreviure econòmicament sense l'ajuda de Moscou: cada any, el govern central i la Federació Russa aboquen milions de dòlars per a mantenir l'economia d'aquestes repúbliques. Així, la reconversió de l'agricultura tradicional en el conreu d'enormes extensions de cotó —principal font de riquesa d'Uzbekis-

D'esquerra a dreta, tres peces de la rica arquitectura de Bukhara, el Palau Sitora, la mezquita Bolo Khanz i el museu Ibi Samiànides.

ARXIU

tan— només ha estat possible gràcies a les inversions del govern central. I el mateix passa amb la industrialització que va tenir lloc durant els anys cinquanta. La manca de tradició política i cívica també impedeix que la major catàstrofe ecològica de la història, el dessecament del Mar d'Aral, paradoxalment gràcies al qual es pot cultivar el cotó, no signifiqui l'existència d'una forta consciència ecologista a la regió. La majoria de la població de la regió viu absolutament al marge del problema, excepte els que s'hi troben directament implicats.

Així, doncs, aquestes repúbliques són quasi absolutament dependents del govern central i de les altres repúbliques de la Unió Soviètica. Per això, els moviments reformistes que s'hi donen tenen poc pes específic entre la població i no són sinó un calc dels que s'estan donant a les altres regions del país. Tot això fa que la consciència nacional estigui bastant somorta a l'Àsia Central soviètica, a la qual cosa hem d'afegir que si tenim en compte que en aquestes repúbliques els nadius representen sempre al voltant del 70 o 80% de la població (excepte, ja ho hem vist, a Kazakhstan), implica que la gent no se senti directament amenaçada per una massa d'immigrants d'altres cultures (russos, principalment). Està clar, el fet que les altres minories ètniques que conviuen amb l'ètnia dominant procedeixin quasi sempre de les altres repúbliques musulmanes i de llengua turquesa fa que la convivència sigui relativament fàcil de dur a terme.

Des del punt de vista lingüístic, però, hem pogut constatar que, tot i el renaixement religiós i cultural que s'està vivint en aquestes repúbliques, no hi ha gaire entusiasme cap a les propostes de retornar a l'alfabet àrab per a les llengües turques (uzbek, turkmè, àzeri i kirghiz). Això s'explica pel fet que l'alfabetització en massa de la població duta a terme a partir de l'any 1924 va ser feta a partir de l'alfabet ciríl·lic i que els que ara dominen la llengua escrita mai o quasi mai no van fer servir els antics caràcters àrabs d'abans de 1917. El principal problema lingüístic de la zona són les immenses capes de població que no dominen o dominen poc el rus. Per exemple, un dels metges i quasi totes les infermeres de l'hospital de Samarkanda, on vaig tenir la desgràcia de passar un parell de dies, a penes parlaven rus i es podien entendre amb la nostra guia.

Si encara calgués demostrar la vitalitat actual de la llengua uzbek, només caldria afegir que l'índex de retenció de la llengua pròpia a penes ha variat des dels temps de la creació de l'URSS actual: si el 1926 era de 99,1% les dades actuals donen una xifra del 98,5%.

La dimissió lingüística és un fenomen extremament rar i, a més, hi ha molt pocs contactes entre els parlants de les llengües nadiues i els immigrants russos, ja que la distància intercultural i les diferències d'estatus social són massa grans.

Amb tots aquests antecedents, és convenient que l'aproximació a l'Àsia Central soviètica es faci pas a pas. El contrast

amb les altres nacions i cultures de la URSS, les inclemències del clima (més de 50 graus a l'estiu i temperatures que freqüen els 20 sota zero a l'hivern), les pèssimes condicions higièniques dels aliments i de les begudes i la quasi total impossibilitat de comunicar-se amb els habitants autòctons aconsellen familiaritzar-se primer amb el país abans d'emprendre el viatge. Tot i això, val la pena reservar-se una mica de temps i estalviar uns calés per desplaçar-s'hi. Hi trobareu tot el que us pugui interessar, i més: jaciments arqueològics del paleolític, músics ambulants disposats a vendre els seus instruments autèntics, mesquites i *madrasahs* precioses, intactes des dels segles XIV i XV, mercats on fa bo passejar-se entre les parades de fruita i verdura i apaivagar la set amb una mica de llet de camella o d'egua, mostres d'artesanía tradicional i autèntiques joies antigues i, fins i tot us fascinarà la llengua uzbek: poques coses hi ha al món com la delicadesa i la perfecció de la seva harmonia vocàlica.

I, sobretot, val la pena passar una tarda perdent-se pels carrers del barri antic de Bukharà: veureu les cases medievals on encara viu la gent (fixeu-vos en les portes de fusta treballada), entrareu en botigues on potser una senyora de sa casa us ajudarà a triar un xal de seda i copsareu els batecs d'una societat que, encara avui, continua vivint majoritàriament amb el vell ritme ancestral.

Marc Leprêtre i Alemany